

María Isabel Panosa Domingo, *La música en la tragedia grega. Definició i context d'ús dels papirs musicals tràgics*, Lleida, Universitat de Lleida, 2023, 402 pp. ISBN: 978-84-9144-408-4.

El present volum ofereix el resultat d'una cerca que tant per la matèria objecte d'anàlisi, una selecta part del corpus papiro lògic, com pel camp científic en què s'insereix, l'estudi de la música antiga, representa dos àmbits poc conreats i que per consegüent alimenten un interès particularment notable. El llibre es beneficia de la unitat pròpia de la tesi doctoral en què es basa, llegida a la Universitat de Lleida el Novembre del 2021, però també de l'expertesa amb què la seua autora el va concebre d'antuvi. Parlem d'una investigadora igualment singular, Isabel Panosa, doctora en Filologia Clàssica mitjançant la investigació que ara comentem, i doctora en Història Antiga per la Universitat Autònoma de Barcelona amb una tesi dirigida per Jürgen Untermann, professora de la Universitat de Lleida i amb una reconeguda trajectòria als camps de l'epigrafia ibèrica i de la cultura antiga i en particular de les representacions dramàtiques. La recerca ha comptat amb el suport com a director de la tesi del Catedràtic de Filologia Grega de la Universitat de Lleida, professor Josep Antoni Clua, el coneixement del qual de la cultura literària grega, especialment de les èpoques hel·lenística i imperial, haurà orientat positivament molts aspectes tant genèrics com de detall d'una tan complexa investigació.

Com a punt de partença, la hipòtesi relativa a l'autenticitat de les partitures de les tragèdies s'inscriu dins la reconsideració del que sabem sobre les evolucions de la dramaturgia i de la música i de llurs corresponents execucions per part dels professionals respectius. Que poesia i música duïen camins paral·lels, mútuament condicionats, ho sabem des de la pràctica dels rapsodes, ja al segon mil·lenni aev., que en diverses llengües i per a audiències diferents recitaven amb l'acompanyament d'un instrument de corda poemes narratius sobre temes mitològics i heroics. Però conforme a la Grècia clàssica l'execució de la poesia coral implica la col·laboració de músics i dansaires i la conjuminació d'una varietat d'experteses –composició del text i de la partitura, creació de la coreografia, formació i ensinistrament del cor i de l'orquestra– assistim a una sofisticació de les respectives tasques de creació i a una interdependència indirecta. Quan Píndar acut a Lasos d'Hermíone per a aprendre'n la formació musical indispensable per a la representació dels epinicis la inextricable mixtura de partitura i text ens mostra ja l'art que desenvoluparan els cors de la tragèdia i després el nou ditirambe.

D'aquesta fusió de literatura i música ens ha pervingut un corpus exigu, una romanalla del tot incompleta i subjecta, doncs, a tot d'especulacions. L'operació hermenèutica de Panosa ha consistit a explicar la vintena de fragments de partitures, o almenys de texts amb indicacions per a la interpretació musical, de què disposem. La dificultat que comporta aquesta anàlisi, derivada de les exigències del maneig de fonts papiro lògiques¹ i de la interpretació de texts de contingut musicològic, fa que no sovintegin estudis d'aquesta mena, i encara menys de l'ambició i la rellevància de l'obra que comentem. Des del punt de vista metodològic, la dificultat major rau en el tractament de dades que requereixen

1. N'és una excepció un passatge de Dionisi d'Halicarnàs, *Comp.* XI, on comenta E. *Or.* 140-142 i 153-155.

anàlisis separades en funció de llurs diferents actors, elements i tècniques compositives, com ho són la literatura i la música. Ambdues també exigeixen un estudi matisat en funció de si en tractem com a creació artística o com a producte cultural subjecte a difusió i/o a ensenyament. L'autora hi dona una resposta escaient, que és una d'atenta a la dimensió del particular i no pas a la del conjunt. La valoració de l'anàlisi qualitativa en detriment de la quantitativa obliga a un treball heurístic més feixuc, alhora que garanteix l'obtenció de conclusions fiables.

Panosa ha sabut superar amb escreix les dificultats pròpies de la transmissió papiràcia de la major part dels textos sotmesos a estudi. La metodologia emprada respon a una sèrie de plantejaments resolts amb encert, el que diu molt del mestratge tant de la doctoranda com del director. El valor de la recerca guanya també pel fet que les traduccions són sempre pròpies. De fet, l'autora ha aplicat a la seua investigació els seus amplis coneixements en matèria de filologia formal i ha estat rigorosa i exhaustiva en la discussió i anàlisi dels texts.

Per a la investigació actual la tesi esdevé un treball de referència, i no només per als estudiosos de la música antiga, ans també per als de la literatura i per als del drama. Destaquen les observacions sobre les innovacions del nou ditirambe al papir de l'*Orestes*, o les relatives a la interrelació entre música i text a les èpoques clàssica i romana. Part d'aquests avanços en el coneixement de la música antiga han estat publicats simultàniament en articles².

La tria d'abundosos materials gràfics suposa un element didàctic i de recerca amb una vàlua específica. Panosa ha arreplegat fins a cent trenta fotografies, esquemes, dibuixos, diagrames, calcs i transcripcions on podem apreciar tant la materialitat de l'evidència papirologica i gràfica en general com l'abast de les reconstruccions proposades per a texts i partitures. L'autora mostra mitjançant aquests materials les pràctiques, no sempre fàcilment intel·ligibles, tant dels copistes antics com dels editors moderns, en un camp tan complex com ho és el de la notació musical.

L'edició ateny un nivell formal exquisit, oimés quan pel tema tractat era fàcil que s'haguessin produït errades de qualsevol mena. El mestratge i la cura de la redacció han casat amb una arquitectura del volum que el fan llegidor i didàctic. En són prova els guardons merescudament assolits: Premi a la Qualitat lingüística de tesis doctorals de la Universitat de Lleida, atorgat amb anterioritat a l'edició del volum; i Premi de la Fundació Pastor a la millor tesi doctoral, rebut quan el llibre era ja en distribució. L'afegitó d'un índex de les fonts papirologiques analitzades és l'única possible variació que formularíem per a l'obra. Algun treball recent ha aparegut amb un marge escàs per tal que l'autora en tingués coneixement³.

2. M.I. Panosa, «El himno del P. Oxy. XV 1786. Música y producción documental de entorno cristiano en el Egipto romano bajo-medieval», in A. Pérez Zurita & L. Lesage Gárriga (edd.), *Instituciones locales, religión cívica y élites urbanas en el Egipto romano (siglos II-IV d.C.)*, Madrid 2022, 231-270; F. Garrido Domené & M.I. Panosa, «El P.Mich. Inv. 4682: un ejemplo de la importancia de la música en la vida cotidiana y cultural del Egipto romano», in V.A. Torres González, M.T. Luque Morales, F. Garrido Domené & A. Álvarez Melero (edd.), *Papiros greco-egipcios de época imperial romana I: Instituciones, sociedad y religión*, Madrid 2022, 235-262.

3. S. Butler & S. Nooter (edd.), *Sound and the Ancient Senses*, Londres & Nova York 2010; P. LeVen, *Music and Metamorphosis in Graeco-Roman Thought*, Cambridge University Press, 2020; M.-H. Marganne & G. Nocchi Macedo, *Musique et danse dans le monde gréco-romain: l'apport des papyrus*, Lieja 2022.

En conclusió, *La música en la tragèdia grega* representa una aportació molt significativa a un àmbit d'estudi infreqüent, a l'abast de pocs especialistes i de gran exigència per les greus dificultats inherents a una cerca d'aquesta mena. –JORDI REDONDO. *Universitat de València*.